

УДК 94(430)

Мельничук Олег, Штютцер Наталія Соціальне страхування інвалідності та старості в Німеччині у 20-х рр. XX ст. // Історична наука в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції (Вінниця, 3-4 листопада 1916 р.). – Вінниця, 2016. – С.66-71.

Мельничук О.А., д.і.н., професор
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла
Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Наталія Штютцер
вчитель BEST-SABEL школи
м. Берлін, Німеччина

Соціальне страхування інвалідності та старості в Німеччині у 20-х рр. XX ст.

Німеччина була однією з перших європейських країн, в якій наприкінці XIX ст., за ініціативи канцлера Отто фон Бісмарка, було запроваджено загальнообов'язкове державне страхування основних видів соціальних ризиків робітників. Окрім зняття соціальної напруги в умовах активізації соціалістичного та робітничого рухів, соціальне законодавство канцлер розглядав як надійний захист від партикуляризму. Таким чином, соціальне примирення мало стати запорукою закріплення територіальної єдності держави. Активний розвиток усіх форм соціального страхування в Німеччині наприкінці XIX – початку XX ст. був перерваний участю країни у Першій світовій війні.

Метою даної статті є висвітлення теорії та практики соціального страхування інвалідності та старості найманих працівників в Німеччині упродовж 20-х рр. XX ст.

Загалом, теорія та практика соціального страхування інвалідності та старості в Німеччині в означений період не знайшла належного висвітлення в науковій літературі. Найгрунтовніше підійшли до розгляду означеної проблеми німецькі автори. Однак, їх праці присвячені, переважно, історії соціального страхування кінця XIX – початку XX ст.[1]. Окремі тенденції розвитку соціального страхування в Німеччині наприкінці XIX – початку XX ст. можна

простежити за працями Н. Вигдорчика [2], Б. Данського [3] та Є. Дементьєва [4]. Практичну діяльність страхових кас Німеччини досліджуваного періоду вивчав Ф. Маркузон [5]. Соціальної політиці О. фон Бісмарка присвячена стаття С. Матвєєва та Г. Музиченка[6], в якій автори висвітлюють політичну боротьбу навколо реформ соціального страхування в наприкінці XIX ст. та їх значення для подальшого розвитку Німеччини. Основні матеріали почерпнуто нами із повідомлень співробітників Наукового бюро Наркомату праці СРСР які вивчали функціонування страхових інститутів в Німеччині для вироблення рекомендацій щодо розвитку радянської системи соціального страхування. Усі ці матеріали були опубліковані на сторінках журналу «Вопросы страхования» упродовж 20-х рр. XX ст.

Відродження страхових інститутів в Німеччині після завершення Першої світової війни розпочалося лише на початку 20-х рр. XX ст. Однак, в період післявоєнної кризи та інфляції 1922-1923 рр. працівники майже не відчували на собі захисну функцію даного інституту. Для прикладу, лише поїздка громадським транспортом для оформлення документів коштувала дорожче, ніж розмір виплаченої пенсії. В ці роки німецький соцстрах практично використав усі свої капітали, особливо в області страхування інвалідності [7, с.2].

Лише із 1924 р., завдяки плану Дауеса, народне господарство поступово відроджувалося, а допомога соцстраху набувала реальної цінності. Загальні витрати на соціальне страхування збільшилися, порівняно із довоєнним часом, на 60 %, з 1 431 тис. марок в 1913 р. до 2 016 тис. марок в 1924 р. Найбільша частка страхових внесків припадала на робітників у страхуванні тимчасової непрацездатності, де вони сплачували 2/3, а роботодавці 1/3. В страхуванні службовців внески розподілялися порівну. Страхування нещасних випадків фінансувалося виключно за рахунок внесків роботодавців [8, с.25]. В цей рік бюджет соцстраху вдвічі перевищив довоєнний рівень і становив 2 млн. марок. При цьому розмір пенсій для інвалідів, залишаючись на рівні 200 марок на рік, через інфляцію складав лише 70% довоєнної вартості [7, с.3].

Незважаючи на втрату значної частини промислових областей та скорочення кількості населення, на середину 20-х рр. ХХ ст. за кількістю застрахованих Німеччина досягла довоєнного рівня. Так, якщо у 1913 р. у системі усіх видів соціального страхування перебувало 59,7 млн. осіб, то в 1925 р., не враховуючи запровадженого після війни страхування безробітних, – чисельність застрахованих становила 60,9 млн. Їх диференціація за основними видами виглядала наступним чином: на випадок хвороби – 18 млн. осіб (збільшення на 2 млн); від нещасних випадків – 24 млн. (зменшення складало 600 тис. осіб); з інвалідності – 16 млн. осіб (зменшення – 2 млн.). Крім того, було застраховано 15 млн. безробітних [7, с.3].

В цілому, на середину 1920-х рр. в Німеччині ще не існувало єдиної системи соціального страхування. Не були централізованими і окремі види страхування. Однак значно розширився обсяг соціального страхування. Тепер соціальне страхування поширювалося на сільськогосподарських і лісових працівників, квартирників, музикантів тощо. Перша світова війна спричинила зміни фінансової системи соцстраху. Зважаючи на зниження майже на 40% купівельної спроможності у порівнянні із 1913 р., страхові надходження за рахунок збільшення страхових внесків зросли майже удвічі [8, с.26].

Страхування старості та інвалідності на початку 1920-х рр. в Німеччині виявилось найбільш затребуваним. Негативні наслідки Першої світової війни призвели до зростання майже у 30 разів кількості пенсій для вдів та сиріт, внаслідок чого витрати зросли майже удвічі. У 20-х рр. по країні нараховувалося від 2,5 до 3 млн. пенсіонерів. Так, на жовтень 1928 р. із 2 807 тис. пенсіонерів, інвалідів по хворобі та старості нараховувалося – 1 933 тис., вдів – 378 тис., сиріт – 496 тис.[9, с.3].

Впродовж 1920-х рр., внаслідок підвищення страхового тарифу від 25 до 140 пфенінгів на тиждень, суттєво зросли надходження страхових органів у цій сфері: 1913 р. – 419 млн., 1924 – 471 млн., 1927 р. – 860 млн. марок. На жовтень 1928 р. надходження сягнули рекордної суми 1 500 млн. марок, з яких: 1 074 млн. страхових внесків, 320 млн. дотації держави. Відповідно, витрати страхових

органів становили 1 130 млн. марок. Збільшилася, відповідно, і кількість осіб, що отримували пенсії. Так, якщо у 1913 р. пенсії отримували 52 тис. осіб, то у 1925 – 1 млн. 500 тис. [9, с.3].

Середній розмір місячної пенсії для інвалідів складав 30 марок (для сільськогосподарських робітників – 25 марок), вдів – 20 марок, сиріт – 13 марок. У зв'язку із зниженням пенсійного віку з 70 до 65 років, витрати на оплату пенсій щорічно зростали на 140-150 тис. З 30 до 100 млн. зросли витрати на пенсії та медичну допомогу службовцям[8, с.24.] Стосовно обсягу виплачених пенсій, то лише в 1926 р. пенсії отримали 260 тис. інвалідів, 60 тис. вдів та 80 тис. сиріт. З 1 липня 1927 р. вдовам, що досягли 65-річного віку пенсію стали виплачувати незалежно від втрати ступеню працездатності [10, с.7-8].

У разі, якщо причиною втрати працездатності було трудове каліцтво, обсяг призначуваної пенсії визначався середнім заробітком за останній рік роботи. Повна пенсія при втраті працездатності на 100% становила половину заробітку і призначалася лише на рік. У випадку смерті внаслідок виробничого травматизму сім'я отримувала одноразову допомогу на похорони в розмірі 1/15-ти річного заробітку годувальника. Крім того, вдова, діти до 15 р., батьки або інші утриманці мали право на по життєву пенсію у розмірі 1/5 річного заробітку, за умови, що загальна сума не перевищувала 3/5 заробітку годувальника. Іноземці могли отримувати пенсію лише проживаючи в Німеччині, при виїзді їм виплачувалася пенсія лише за три місяці. Страхові товариства отримали право видачі замість щорічної пенсії одноразової допомоги, якщо втрата працездатності не сягала більше 20%. Обсяг такої допомоги становив від 4 до 8 річних пенсій [11, с.13].

Допомога виплачувалася лише у разі настання нещасного випадку на роботі. Про своє право на пенсію потерпілий повинен був заявити не пізніше 2 років з дня нещасного випадку. Про кожен нещасний випадок підприємець повідомляв в поліцейське управління та страхове товариство. На основі повідомлення страхове товариство приймало рішення про винагороду, яке могло бути оскаржене потерпілим у страхове управління. Пенсія виплачувалася у найближчому відділенні з моменту визнання втрати працездатності. До того часу

потерпілому протягом 13 тижнів виплачувалася допомога із лікарняної каси у розмірі 2/3 заробітку. Розмір пенсії визначався відсотком втрати працездатності [11, с.13].

Законом від 14 липня 1925 р. були внесені суттєві зміни, що стосувалися виплати допомоги, одноразових відшкодувань пенсій, а також правил для попередження нещасних випадків. Так, наприклад, якщо за старим законом бралися до уваги лише заробітки застрахованих до 1800 марок в рік, то новим законом межа встановлювалася на рівні 8400 марок. Розмір пенсії у випадку повної втрати працездатності залишався на рівні 2/3 заробітної плати, однак при цьому передбачалися додаткові пенсії для утриманців віком до 15 р. у розмірі 10% від призначеної пенсії. Загальний обсяг виплат при цьому мав не перевищувати суми попередньої заробітної плати. У випадку смерті годувальника, кожен із членів сім'ї отримував до 20% заробітку. В цілому, якщо раніше максимальний розмір пенсії складав 60%, то за новим законодавством – 80%. Видача потерпілому одноразового відшкодування була обов'язковою, якщо розмір пенсії складав до 10% повної пенсії. При розмірі пенсії 10-29% заміна пенсії одноразовим відшкодуванням здійснювалася лише за згодою потерпілого. Розмір такого відшкодування становив 3-річну пенсію. Якщо ж працездатність втрачалася більш ніж на 20%, потерпілий мав право вимагати додаткового відшкодування [12, с.4-5]. Всього за 1925 р. в Німеччині було виплачено 600 тис. пенсій для потерпілих та 120 тис. пенсій для членів сім'ї [8, с.25].

В цілому, страхування інвалідності та старості в Німеччині 1920-х рр. відіграло значну роль в політичному та економічному житті країни. Населення, що користувалися його послугами, було зацікавлене в успішному його розвитку, вважаючи його невід'ємним атрибутом капіталістичного суспільства. Саме тому, намагання комуністів використати соцстрах для розвитку класової боротьби не знайшли підтримки серед мас. Окрім того, соцстрах був тісно пов'язаний з народним господарством і чітко реагував на його потреби.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Zur Frage der Arbeitslosen-Versicherung / Dr. Georg Schanz. – Bamberg: C.C. Buchner Verlag Rudolf Koch, 1895. – 384 s; Grundfragen der sozialen Versicherung in Österreich: Ergebnisse der Beratungen des Arbeitsbeirates / Dr. Joseph M. Baernreither. – Wien, 1908. – 96 s; Günter Nauman. Deutsche Geschichte 1806 bis heute. – Wiesbaden: marixverlag,

2010. – 256 с.

2. Вигдорчик Н.А. Социальное страхование. Систематическое изложение истории, организации и практики всех форм социального страхования / Н.А. Вигдорчик. – СПб.: Практическая медицина, 1912. – 295 с.
3. Данский Б.Г. Страхование рабочих в России и на Западе. Т.1. Вип. 3. Организация больничной кассы / Б.Г. Данский. – СПб.: Прибой, 1914. – 206 с.
4. Дементьев Е.М. Свод германских законов по страхованию рабочих / Е.М. Дементьев. – СПб.: «Труд», 1912. – 134 с.
5. Матвеев С.О. Соціальна політика Отто фон Бісмарка і сучасність / С.О. Матвеев, Г.В. Музиченко // Український історичний журнал. – 2008. – №6. – С. 134-149.
6. Маркузон Ф. Из деятельности крупных больничных касс в Германии / Ф. Маркузон // Вопросы страхования. – 1923. – №5. – С.33.
7. Данский Б.Г. Рост и кризис германского соцстрахования / Б.Г. Данский // Вопросы страхования. – 1927. – №14. – С.2-3.
8. Страхование в Германии в настоящее время // Вопросы страхования. – 1926. – №21. – С.25-26.
9. В Германии // Вопросы страхования. – 1929. – №42. – С.3.
10. Обзор социального страхования в Германии (По материалам научного бюро НКТ СССР) // Вопросы страхования. – 1927. – №28. – С.7-8.
11. Страхование от несчастных случаев в Германии // Вопросы страхования. – 1923. – №7. – С.13.
12. Кац Б. Реформа страхования рабочих от несчастных случаев в Германии // Вопросы страхования. – 1926. – №5. – С.4-5.